

SNELLMAN, GERHARD

Beskrifning öfwer den i Kemi socken och Terwola capell gångbara skått-sjukan. Enfaldigt framtedd och til trycket befordrad af Gerhard Snellmann ... Stockholm, tryckt hos direct. Lars Salvius, år 1759.

1759

EOD - Miljoner böcker bara en knapptryckning bort. I mer än 12 europeiska länder!

Tack för att du väljer EOD!

Europeiska bibliotek har miljontals böcker från 1400- till 1900-talet i sina samlingar. Alla dessa böcker går nu att få som e-böcker – de är bara ett musklick bort. Sök i katalogen från något av biblioteken i eBooks on Demand- nätverket (EOD) och beställ boken som e-bok – tillgängligt från hela världen, 24 timmar per dag och 7 dagar i veckan. Boken digitaliseras och blir tillgänglig för dig som e-bok.

EOD bokens fördelar!

- Få samma utseende och känsla som med originalet!
 - Använd ditt standardprogram för att läsa boken på skärmen, zooma och navigera genom boken.
 - *Sök:** Använd fulltextsökning för enskilda fraser.
 - *Klipp & klistra:** Kopiera bilder och delar av texten till andra applikationer (t.ex. ordbehandlingsprogram).
- *Ej tillgängligt i varje e-bok.

Villkor för användning

Genom att använda EOD-tjänsten accepterar du de villkor som ställs av biblioteket som äger den aktuella boken.

- Villkor för användning: <https://books2ebooks.eu/csp/sv/nls/sv/agb.html>

Fler e-böcker

Redan nu erbjuder 40 bibliotek från 12 europeiska länder denna service. Sök böcker tillgängliga för den här tjänsten: <https://search.books2ebooks.eu>
Mer information finns tillgängliga via <https://books2ebooks.eu> boken.

SNELLMAN N. G.

Med.
Epidemi
(P)

1700-1829

Sv. Saml.
Med.
Epidem.
(Br.)
1700-1829

Beskrifning

Öfwer

Den i Kemi Hoken och Ter-
wola Capell gångbara

Stätt = Siufan.

Enfaldigt framtedd och til Trycket
befordrad

Af

GERHARD SNELLMANN,

Phil. Cand. och Capellan därstädes.

STOCKHOLM,

Tryckt hos Direct. LARS SALVIUS,

År 1759.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

Gift of the University of Chicago
Library

GERHARD KRELLMAN

STOCKHOLM
SOCIETY OF THE HISTORY OF ARTS

Kårt Begrep.

Af det öde, som Kemi Socken, och i synnerhet denna Församling (*) är underkastad, medelst Skatt=Sjukans grasserande, framtes här med all wördnad, önskande, at det icke omildt uptages eller oblidt dömmes. Därefter stunderna medgifwit åtänka ödets swårhet, därefter har ämnets wigt blifwit utfördt.

Så mycket görligt varit, har jag budit til, at utforska beståhheten häraf; men så slatta berättelserne varit, så enfaldigt hafwer ock pännan slutit.

A 2

Doct

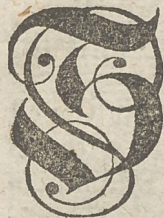
(*) Belägen 3 mil ofwan om Moder=Kyrkan.

Dock all konst och sirlighet oak-
 tadt, har jag härigenom wåra år-
 ligen tryckande plågor welat å daga
 lägga, på det andre i sundare orter
 måtte röna hwad sällhet det är,
 at för slika straff och swåra
 Lands-plågor wara
 befriad.

S. 1.

Skätt-sjukan är en beklagelig och ömkans-wård plåga, här i Kemi-Terwola, hwilken ifrån urminnes-tider råknar sin början. Mången ung och gammal, ja, barn i waggan, hafwa härutinman lagt ögonen til. Dändelig hop af Hästar, Får och Fä, hafwa därföre måst utdö, och gjordt Landtmannen ofta så fattig, at han, som om Wären utsläpt en wälsignad myckenhet däraf, har med wåta kinder sedt sig om Hösten wara ågare af ganska få.

S. 2.

Kyrko-Böckerne wid detta Capell, som ifrån år 1698 taga sin början, gifwa wid handen, det Skätt-sjukan hos Människor först år 1719 in Aprili blifwit observerad, och wid de dödas upskrifwande nämt. Eljest hafwa wise gamle mig berättadt, at den redan långt för förra feigden och de tre
A 3 swä-

svåra miswårt-åren varit gångse och gångbar, dock icke så tått, som i dessa tider.

Rouwaniemi Capell, som ligger 7 mil härifrån i Nord, Ost, har på god tid icke wetat af denna Sjukdom, undantagande några wårt Capell nära belagne Byar, hwilka år 1752 därmed blefwo beswårade, då så Människor, som Boskap satte lifwet til.

Kemi-träst, såsom det yttersta Capell i Socknen, har wäl i forna tider, efter berättelse, icke eller varit fri för Människo-Skätt; men nu höres ingen widare klagan, än at Hästar och Renar på särskildta tider därmed ansattes och dö.

Wid Moder-Kyrko-Länet wisar den sig ock nog ofta, i synnerhet uti de Byar, som oss närmast ligga, fast icke alltid i lika grad, eller innan den här först fått sin början.

Simo-Capell, som ligger 3 Swenska mil Söder om Kemi, åt Jä, har ock underfundom wetat tala här om; men icke med särdeles skada och affaknad.

Måste altså Terwola, som är det medlersta Capell i Socknen, bära namn af, at det först rbner och tillkänna gifwer Skattsjukans anmarche och werkan, hwaras des Brannar och Sockne-Mån, sedan få taga sin dryga del.

Isfrån

Ifrån Torneå Socken har man wäl hört, at så Boskap, som Människor i förra och senare tider därmed blifwit gräverad; men icke i någon jämförelse med Kemi Socken, i synnerhet detta Capell.

§. 3.

Hwad sjelfwa Landet och Kreaturens betesmark angår, så är för detta bekant, at Kemi Elf löper midt igenom Socknen, Simo-Capell undantagit. Å. bräddarne på ömse sidor, hwilka äro torra och merendels högländta, bebos til en del af Allmoget, en del åter är upbrukad til Åker och Äng. Beträffande mul. betet, så består flästa ställen af widlöftiga Myror och sumpigigt Land, hwaräst Kreaturen med fara få wada och söka sin föda. Ja, på många ställen finnes de så nära, at det knapt är et Byse-skätt imellan Gården och dem.

En del af dessa Myror hafwa wäl om Wären sit utlopp igenom Bäckar och Renlar, til Kongs-ådran, hwilka in på Sommarens uptorrka och förwandlas til betesmark för Boskapen; men åtskillige där- emot kunna för deras aflågsenhet ifrån Elfen och Landets ojämhet, icke få något utfall, utan måste watnet där stanna, sur-

na och rutna, intil dess det uti stark heta
förtorrkas.

Boskapen, som nu betas i en sådan mark,
måste för wägens widlöftighet til det friska
Å-watnet, ofta låta sig nöja med det wat-
ten de där frana, hwilket länder dem mer
til skada än gagn.

Annars är fruktan wårdt, at ock Wår-
floden bidrager något til denna farliga Sju-
kans utspidande, som årligen stiger här
tåmmeligen högt, och ofelbart nedförer al-
lahanda slags skadeliga ämnen, hwilka ef-
ter watnets utlopp, lämna här och där i
Stogar och Dårder, at ligga och rutna,
hwaraf sedan förgiftiga dunster kunna up-
stiga och luften inficiera.

§. 4.

Efter jag föresatt mig något orda, om
den här i swang gående Pest, eller så kalla-
de Skatt-sjukan, wil jag först nämna på
hwilka tider om året den får sin början och
måst grasserar.

Som mig är berättadt, af Kyrko-Böc-
kerna sett, och sjelf, inom de Ellofwa år,
jag här å orten bodt, förfarit, så tager
den gemenligen sin början Johannis tid, el-
ler ock i begynnelsen af Röt-månaden, i
syn-

synnerhet när torra och heta Somrar infalla, och warar ibland hela Winteren igenom, åtminstone til Februarii och Martii Månader. At den åfwen om Winteren låter höra af sig är onkeligt; ty blifwer Hösten däruppå för lång, med en osund, dimfog och töknig luft, så skal man merendels in på Winteren få ärfara, at Skätt-sjukan icke eller stannat, hwarken hos Människor eller Fånad, ehuru den til en tid kunnat stilla och sagta sig.

Detta röntes noggsamt åren 1752 och 1753, då Boskapen hos många, långt in på Winteren dogo, med foder i munnen; men har man en rågnaktig Sommar, med något swalkande wäder understundom, så höres icke stort af denna Sjukdom.

§. 5.

Huru Kreaturen därmed ansättes, sker på åtskilligt sätt. En del, bäst de stå, äta och tyckas wära friska och sunda, blifwa de stinna och uppöste, begynna skälwa och falla likasom i brätt; sedan yppas et sär eller böld på deras kropp, som ändteligen inom få dygn de fläste dödar. Somlige Kor åter, som få inwärtas Skätt, blifwa småningom dufna och modfäldte, astaga

ögonstänligen i mjölkningen, änskönt de tyckas något äta och dricka. Därpå begynner en efter an, utan utvärtes tecken stupas och dö. År 1752 om Sommaren stulpo här i Capellet, som består af 57 Rökar; 36 Hästar, 86 Kor, 508 Får och 2 Swin. Inom samma tid fick ock jag, som utomdes med nog snåswa och knappa wilkor sitta, taga en drög och kostsam del här af, då icke mindre än 5 Kor, 1 Häst och 10 Får omkommo. At förtiga de små anstöter jag ärligen måste tackas wid.

År 1733 utödde samma Sjuka samtelige Capell-boers Hästar, så när, at allenast 3 lämnades i lifwet. Som Sommaren för innerwarande år, warit ganska torr, har samma Skätt-sjuka i öfwersta Bylaget, som består af 13 Rökar, dödat större delen af Hästar och Får, samt någon del af Kor.

Om nu Ståfran, som finnes ibland Fråken och Starr, och är skadelig för Hästar: eller Språng-örten, såsom hazarderlig för Korna, wärer här i någon myckenhet, och sådant åstadkommer, wet jag ej förwisso.

Wäl föreger gemene Man, at på somlige ställen skal slika Orter finnas, hwilket är troligt, aldenstund då jag ifrån Rouwa-

waniemi fick Språng = örten eller *Cicuta* (*) om händer, och den samma härstädes uppwiste, igenkändes hon af några och kallades Isörtti.

§. 6.

Huru Skått = pilen egenteligen ser ut, faller mig så mycket swårare at beskrifwa, som jag den aldrig sett. Dock hafwa de, som ägt lyckan, at få hånne uttaga, mig berättat, at den med blotta ögon skärskådad, är til utseende, som en fin swartaktig tagg, icke olif en börst, warandes swart midt uppå, och rödaktig i bägge ändarna, ja, så hård, at intet stål biter därpå, låter ganska litet böja sig; men sällan afbrytas. De, som med Microscop synat, berättat hånne repræsentera et gapugt Swin, med wingar, börst och hår; hwarföre den af Herr Archiatern och Keddaren LINNÆUS, skal kallas flygande Mal.

Man har märkt, at den tager sit rum i ansigtet, halsen, händer och fötter, hwilka Sommar-tiden måst äro bare.

At Malen ock tränger sig igenom kläderna på rygg, lår och knå, det måste man läm-

(*) Af afledne Communit. Herr STEPH. GISSELKORS år 1752 in Augusto.

lämna och medge. Jag wet mig exempel på en Stånds-Person, som för 25 år tillbaka fick Skätt-pilen i låret, under Guds-tjänsten, uti Kemi Moder-Kyrka; men i det samma han kände stynget, ryckte han hastigt til, fick Pilen lyckeligen ut, och wardt således befriad ifrån den äfventyrliga Sjukan, och lefwer än i dag. Eljest wet jag en ung Bonde-dräng, som den 30 December 1752, fick Skätt uti wänstra arml-bladet, med starkt kliande, owanlig törst och tung sömni, icke annat wetande, än at det wore ämne til någon Etter-qwesa eller Spik-bålta, hwarföre han icke eller war angelägen, at låta syna stället, utan smickrade sig med sagert hopp om en god utgång in til den 31 ejusdem, då han med allwar kände sig wara sjuk i hela kroppen, och ändteligen den 3 Januarii 1753 afled.

§. 7.

Denna Sjukdom (*) kommer Människan owetandes uppå, först med kliande och swidande, sedan kännes wärk och plåga uti hela kroppen, och är et under, om Malen kan utfås ifrån något lött behållit ställe, sfer ock sällan; men sätter den sig imellan hud

(*) Kallad på Finnska: Ambutanti, coskema, louccaus.

hud och ben, ex. gr. i hand och fot, så tör man blifwa endtledigad därifrån. Ju tioc-kare ställe det träffar, ju djupare rotar den sig, och likasom skyndar uti kroppen, undan Människans jagande hand.

Sedan pilen fäst sig uti Människan och ej kunnat uttagas, begynner det stället at swälla och repræsentera en bölda, med hwit rand omkring och swart fläck midt uti. Här-af wärer swedan alt mer och mer i alla lem-mar, matlusten försvinner, krafterna af-taga, nätterna blifwa enom oroliga, och ändteligen då sjukdomen trängt sig in i hjär-tat, måste Människan låta det naturliga lifs-bandet brista.

S. 8.

De Människor, som dö häraf, plågas icke så särdeles länge; inom några timmar kan det wara gjordt, enär den swårast an-sätter, hwarpå likwäl få exempel finnes.

Eljest i gemen påstår den i 2, 4 à 6 dygn, och sällan nog, at man hinner öfwer 7:de, innan döden kastar Människan i stof-tet. Men går det öfwer 8:de dygnet, så är måst hopp om helsans återfäende, fast det icke sker så hastigt, utan sakta och småningom. Skönt den icke altid dödar, qwåljer och plå-gar

går den dock gemenligen 4, 5 å 6 weckor, sedan bår man årr därefter i många månader, ja wål i några år, alt som Skåttet warit swårt til. Somlige åter båra märken däråf utan sweda, så länge de lefwa. Men det är icke därmed gjordt, at man en gång och på et ställe blir skuten och märket, alt för många sünas, hwilka den ofta och på åttilliga ställen träffat, och åndock igenom Allmagtens hjälp och bistånd lifwet behållit. Af hwilka Skått pilen genast utfås, de komma til sin förra hellsa och undwika döden. Fås åter pilen icke straxt ut, och dock går ej löst å lifwet, så rinner ut Skått-bölden efterhand en slemmig materia, då ock pilen med war-modren utflyter.

§. 9.

Swilketdera ställe på Människan, wore hazarderligast för Skått, och måst dödande, kan förwisso icke utfattas, aldenstund man har exempel därå, at någre som fått Skått i ansigtet, på halsen och händerna, behållit lifwet, och andre åter däremot, som åswen på lika ställen blifwit skutne, hafwa måst följa döden.

Icke desto mindre är obserwerat, at finger-åndarna äro åsventyrlige och mycket far-

farlige. Tre personer wet jag på et år inom 3 dygn hafwa därigenom affidit.

§. 10.

Nu infaller här en fråga: är då Skattsjukan gångse ibland Människor, enär Kreaturen därmed icke äro besmittade? Jag swarar nej, så mycket mig witterligt är. Måste altså denna sjukdom til en del wara besmittelig ifrån Kreaturen på Människor, som sedan sig vidare utbreder. Ut så i sanning är, bestyrkes af förfarenheten.

Det hände sig en gång, at en Bondehustru för några och 40 år tilbakas, miste en Öwiga i Skätt, uti sit eget fähus, litet efter Bartholomæi, och då hon af stor förundran strök med handen under buken, icke wetandes hwad orsaken war, at den så hastigt stärknat, fick sjelf i det samma Skätt uti högra handen, hwilket hon i förstone intet vidare kände, än at handen begynte kliä och swida; men när det led något in på natten, och hon af sömnen wåkade, hade hon i handen en oliderlig wärk, hwarsföre hon straxt upstod, och wid elds-ljusset bestådade handen och fant, at där satt något swart, som liknade en fin bärst, hwilken hon med knappnäls-udden uttog, och war wäl half tums

tums lång. Skönt wårken härpå saktade sig, war handen ändock i några weckor mycket öm m af såret, som hon fick efter Pilen, så at hon icke kunde förrätta sina syflor. Årret där af, bar hon så länge hon lefde, hwilket jag med egna ögon sedt och skårskådat.

För 8 år störte en Häst, hos en Bonden här i Kyrk-Lännet. Sedan någre af gårdsofolket, likmätigt Hög befallning, den samma hårtslapat och nedergräfwit, hände sig icke bättre, än at Husbonden med sin Biga kårt därefter fick Skått. Husbonden på halsen, hwaraf han en tid plågades; men kom sig dock före. Bigan uti ansigtet, under ögat, hwilken innom 4 dygn tillsatte lifwet.

S. II.

Med Skått-tjukan härstädes är så beskaffat, at Fånaden få den aldrasörst, i synnerhet Fåren, och sedan hatwa Människor och Fånad den tillika, hwilket så mycket sällsamare är. Aldrig har någon här å orten kunnat mig försäkra, at Kreatur haft den allena eller Människor ensamma, utan bägge tillika, nästan på en och samma tid.

Men när så beklageligen tilgår, tör ock det wara orsaken, at en del af Allmoget, utan

utan råddhoga handtera de i Skätt omkom-
ne ofskälige Kreatur. De röka och wädra
icke alltid sina kläder, så wäl som sig borde,
efter asens utsläpande och nedgräfwande,
ehuru de til slik nödwändighet upmuntras;
utan efter fulländadt arbete wäga sig i säll-
skap med andra, äta och dricka, ligga och
sofwa tillsammans: icke besinnande, huru
så wäl luften, som andra ofskyldige, utaf
dem kunna besmittas, hwilket är natur-
ligt; ty stiga de finaste particlar ur farliga
puskar och stillastående watten i lugnt och
warmt wäder up i luften, och där genere-
res til mängt och mycket skadeligt, så för
Människor, som Fånad; så måste icke eller
en hop Människors wid as komme kläder,
och förgiftade stank förorsaka något godt
ibland den människliga sammanlesnaden.
Wäl medger jag, at en del Människor kunna
få denna Sjukan af en förgiftad luft; men
förfarenheten wisar, ty wärr! at man ock
genom egen oaktsamhet kan pådraga sig
denna tungan.

S. 12.

Eljest är Skätt. Sjukan af den art och
beskaffenhet, at den icke dödar de fläste hon
åtkommer, åtminstone har det, Gud! ärat!
icke härtills skedd; ty hwar så händt, hade

B

wärt

wårt Capell snart nog blifwit utöddt, och få summits mera i lifwet. Jag wil allenast nämna åren 1751 och 1752, huru många Mäniskor då fingo Skätt här och där å sin kropp, och huru få därigenom afledo.

Wål 70 Personer blefwo därmed ansatte och plågade; men 5 endast dogo därutinnan, hwaraf slutes, at Skätt icke måtte wara så dödade, som Pesten; dock kan ej förtigas, at denna plåga år 1733, började ifrån medio Julii, och alt til årets slut, enligt Kyrko-Boken dödat 23, och året därpå ifrån Januarii början, til medio Augusti, 8 Personer.

S. 13.

Tecknen, hwaraf slutes, om Skättet är til döds eller ej, bestå i följande: Swäl-ler stället, där Bilen träffat, och bölden efter Skättet mjuknar, samt börjar rinna och utgifwa någon materia, så kan man måst wara försäkrad om lifwet; men där sådant är til döds, rönes ingen swulnad, i anseende därtill, at Bilen innerfort tränger sig alt längre i kroppen, Skätt-blemman lägger sig, svartnar och blir platt midt på. Sedan Bilens förgift utdeladt sig i hela kroppen, och hufswudet med
hjär-

hjärtat måst ansatt, förorsakas där af o-
delig värk och sweda, då alt hopp om lif-
wet är förloradt.

S. 14.

De helsosamma och hjälpsande Läkeme-
del, för ofta berörde Skätt-sjuka, å Män-
niskor, som Hans Kongl. Maj:ts igenom
Allernådigst Rescript, af den 28 Januarii
1752, til Högwälbörne Herr General-
Majoren, Landshöfdingen och Riddaren
G. A. PIPER lämnat, och sedermera efter
Högbemälte Herres utfärdade Publication,
af den 18 December samma år, blifwit
här allmänneligen kungjord, wiste man
tilförene här å orten ej betjäna sig af;
utan i brist af sådant, fant jag 1748, wid
ankomsten för rådligt, at bruka emot
Skätt, som swäller, grönt Plåster, sålm-
da tilredt: af färst Grankäda en del, Bock-
talg två delar, och Spansst gröna en del,
alt tillsammans smält och blandadt. Detta
Plåster pålagt, håller såret rent, drager
ut materien och helar efterhand. Härmed
hafwa de, som detta brukat, snarast blif-
wit läkte.

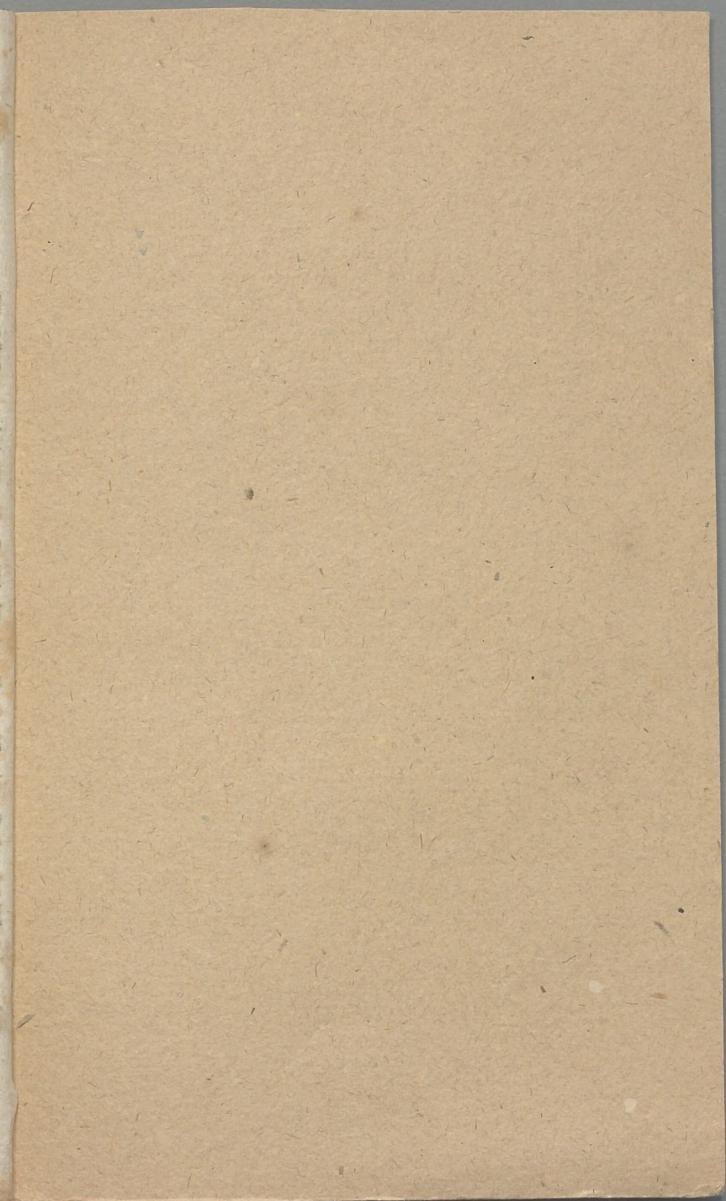
Högstbemälte Kongl. Maj:ts Allernå-
digst förordnade Läke-medel häremot, är-
kän-

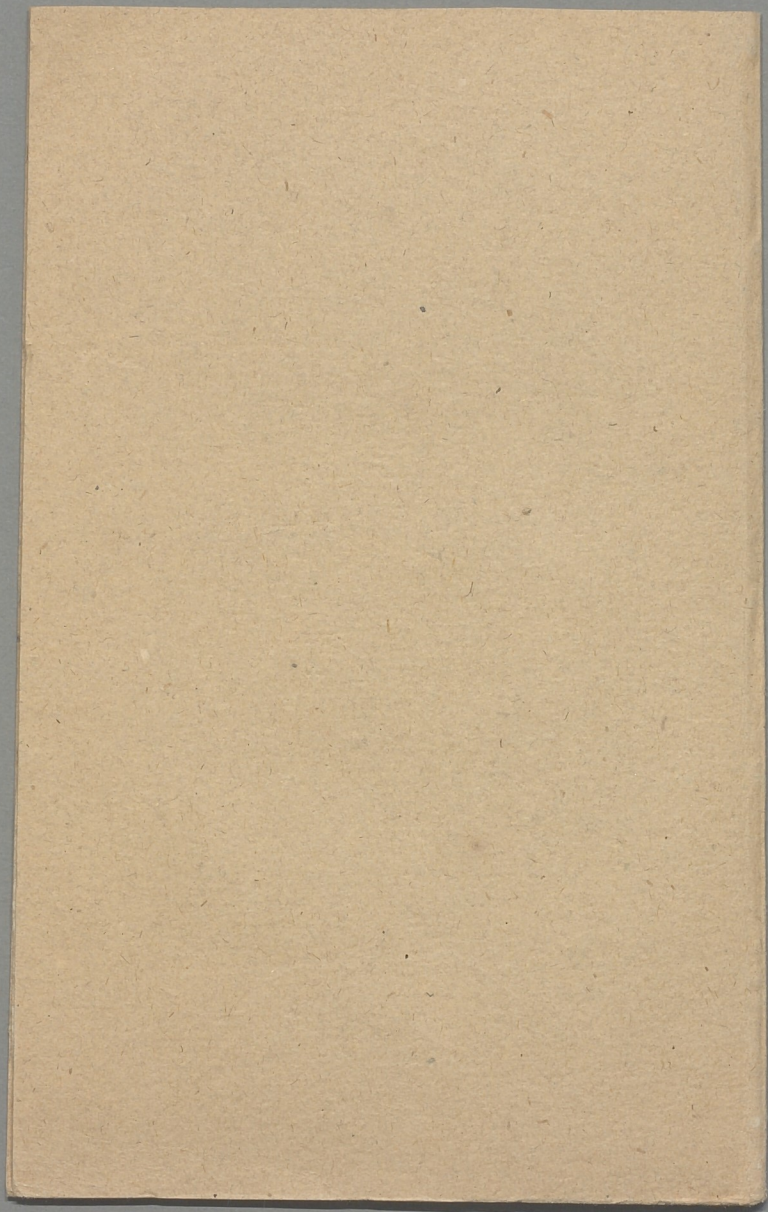
kännes med allerunderdänigste tacksäjsse,
önskande, at Inbyggarena i orten, wid sö-
refallande slika olyckeliga händelser, under
GUDS wälsignelse sig därpå betjäna wille.

Ware altså detta i kärthet nämnt om
Skätt-sjukan i våra bygder. Jag wid-
går gärna, at denna Beskrifning ej äger
den minsta prydnad och fullkomlighet; har
ej eller alt til sina omständigheter kunnat
tydeligen nog afskildras; gör mig dock för-
wisad om Läsarens bewägna ynnest, för-
modande ej annat omdömmet, än det,
som menlösa tankar plåga
åtsfölja.

GUDI Allena Åra!

www.books2ebooks.eu